

# Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme\*

## Civil-Military Relations in Turkey: A Critical Evaluation

Mustafa ULUÇAKAR\*\*

### Öz

*Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de silahlı kuvvetlerin askerî eğitim aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini analiz etmektir. Araştırma verileri; literatür taraması-ikincil kaynaklar, gözlem ve mülakat veri toplama teknikleriyle elde edilmiştir. Çalışmada siyasi kültür, askerî kültür ve askerî eğitimin askerî müdahaleleri tetikleyecek kodlar içerebileceği ve Türk toplumundaki demokrasi talebi ile uyumlu bir demokratik gözetim modelinin, diyalog, iş birliği, değer ve hedef paylaşımına dayalı bir sivil ve asker elitler uzlaşısı çerçevesinde kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Sivil Toplum, Silahlı Kuvvetler, Sivil-Asker İlişkileri, Silahlı Kuvvetler Toplum İlişkisi, Türk Silahlı Kuvvetleri.

### Abstract

*The aim of this study is to analyze the interaction between the influence created by the Turkish Armed Forces through the military education and the military interventions. Research data is collected*

---

\* Bu makale yazarın Prof.Dr. Ali Çağlar danışmanlığında hazırlayıp sunduğu “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü” (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset Bilimi Programı, Ankara, 2013) adlı doktora tezinin verilerinin bir kısmına dayalı olarak üretilmiştir. Ayrıca ilâve gözlem ve söyleşiler ile yeni literatürden de yararlanılarak çalışma güncellenmiştir.

\*\* Dr. Öğretim Üyesi, Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: [mulucakar@avrasya.edu.tr](mailto:mulucakar@avrasya.edu.tr).

Geliş Tarihi/Received: 29.11.2017  
Kabul Tarihi/Accepted: 30.10.2018

*through the data collection means such as literature review-secondary sources, observations and interviews. Study concludes that the political culture, the military culture, and the military education may comprise the codes triggering the military interventions and there is a need to establish a democratic governance model convenient with the democratization demands of the Turkish society, which is based on dialog, co-operation on shared values and objectives between the civilian and the military elites.*

**Keywords:** *Civil Society, Military, Civil-Military Relations, Military and Civil Society Relations, Turkish Military.*

### **Giriş**

Pek çok ülkede akademik tartışma ve araştırmaların konusu olan sivil-asker ilişkileri, silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü, askerî vesayet ve askerî müdahaleler gibi konular gündemdeki yerini sürekli korumuştur. Tarihsel süreç içerisinde, özellikle de 2000’li yıllarda başlatılan Avrupa Birliği (AB) uyum süreci çerçevesinde, Türk sivil-asker ilişkilerini Avrupa norm ve standartlarına ulaştırmaya ve askerlerin siyasete müdahale etmesini önlemeye yönelik pek çok yasal ve kurumsal düzenleme yapılmıştır. Bütün bu düzenlemelere rağmen istikrarlı ve geri dönüşlü olmayan bir sivil-asker ilişki biçimi kurulamadığı gibi, 15 Temmuz 2016’da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisinde sızmış Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarınca gerçekleştirilen Türk siyaset tarihinin en kanlı darbe girişimi de engellenememiştir. 15 Temmuz darbe girişimini takip eden dönemde bir dizi sivil kontrol düzenlemesi daha yapılmıştır. Darbeler döneminin kapandığı ve sivil kontrol normlarının Avrupa düzeyine ulaştırıldığına dair inanışların yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşen başarısız darbe girişimi, sivil-asker ilişkileri konulu tartışmaları yeniden başlatmıştır.

Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü konusunun, siyaset bilimi literatüründe genellikle, birbirleriyle ilişkili dört boyutta incelendiğini söylemek olanaklıdır. Bunlardan birincisi, silahlı kuvvetlerin iç siyasete doğrudan müdahaleleridir. İkincisi, silahlı kuvvetlerin savunma politikalarının oluşturulması sürecindeki konum ve işlevleri; üçüncüsü, silahlı kuvvetlerin genelde dış politika konularında, özelde de kuvvet kullanma alanında rolü ve etkileri;

sonucusu da eğitim, kültür vs. aracılığıyla gerek kendi personelindeki, gerekse de toplumdaki ortak bilince olan etkileridir. Türkiye’de siyasi kültür, askerî kültür ve sivil-asker ilişkilerinin birbirleriyle etkileşimi ile Türkiye’de silahlı kuvvetlerin askerî eğitim aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, daha ziyade, demokratik gözetimin birinci ve dördüncü boyutuna odaklanılmıştır.<sup>1</sup>

Esasen Türkiye’de sivil-asker ilişkileri, Türk siyasi geçmişinde hem siyaset, hem de entelektüel yaşamın ana tartışma konularından biri olmuştur. Özellikle Geç Osmanlı döneminden 2000’li yıllara uzanan tarihsel süreç, bir bakıma darbeler tarihi olarak okunabilmektedir. Sürecin neredeyse bütününde yapılan sivil-asker ilişkileri konulu akademik çalışmalarda, sivil-asker ilişkileri, silahlı kuvvetler-iktidar ekseninde gerçekleşen stratejik bir ilişki biçimi olarak ele alınmış; analiz çerçeveleri, salt darbeleri önlemeye yönelik biçimde kurulmuştur. Ancak en başta 15 Temmuz’daki gelişmelerin gösterdiği silahlı kuvvetler kompozisyonu ve Türk toplumunun darbe karşısındaki reaksiyonu, hem TSK’nın monolitik özellikler gösteren bir yapı olmadığını, hem de Türk vatandaşlarının sivil-asker ilişki biçiminin bir tarafı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle inceleme kapsamına, Türk sivil-asker ilişkilerine ilişkin pek çok çalışmada göz ardı edilen askerlerin ve vatandaşların algı ve bakış biçimleri de dâhil edilerek analiz çerçevesi genişletilmiştir.

Çalışma giriş ve metodoloji bölümlerini izleyen dört bölüm halinde tertiplenmiştir. Çalışmada ilk önce; siyasi kültür ve askerî eğitim ile demokratik gözetim ilişkisi ele alınmıştır. Bu başlık altında siyasi kültür, sivil-asker ilişkileri, askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri içerisindeki yeri ele alınmış ve incelenmiştir. Bu bölümü Osmanlı-

---

<sup>1</sup> Daha fazla bilgi için Bkz: Andrew J. Goodpaster ve Samuel P. Huntington (1977), *Civil-Military Relations*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, University of Nebraska Press, Washington D.C 1997; Rudolf Joo, *The Democratic Control of Armed Forces*, 1995, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/database/000000001-000005000/000002128.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).

Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşiminin ele alındığı bir bölüm izlemiştir. Daha sonra silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkiye ilişkin mülakat bulgularına yer verilmiş ve izleyen bölümde bu bulguların değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin askerî müdahaleler ile ilişkisini temel aldığından bir sonraki bölümde, askerlerin davranış kalıplarını biçimlendirmede etkili olduğu değerlendirilen siyasi kültür ve askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi ele alınmıştır.

### 1. Metodoloji

Sivil-asker ilişkileri konulu çalışmalarda müdahalelere ilişkin davranış kalıplarının nasıl devşirildiği ve bunda siyasi kültürün ve/veya silahlı kuvvetlerin eğitim sisteminin ne ölçüde etkin olduğuna dair bilgiler, genellikle, dış gözlemlerle ve/veya karşılaştırmalar yoluyla elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak TSK'nın başta güvenliğin gerektirdiği hassasiyet, gizlilik vb. gerekçelerle dışarıdan yapılan gözlemlere de yeterince imkân vermemesi nedeniyle, ilişkinin bu tarafı hakkında veri toplama imkânları sınırlı kalmış ve askerlerin sivil-asker ilişkileri hakkında algı ve bakış biçimlerini yansıtan az sayıda akademik çalışma yapılmıştır.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Sivil-asker ilişkilerini, TSK'nın davranış kalıpları çerçevesinde ele alarak akademi çevreleriyle paylaşan ve TSK personelinin veya bir çalışma grubunun çalışmaları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bilindiği kadarıyla, eski Genelkurmay Başkanlarından Orgeneral İlker Başbuğ, 14 Nisan 2009 tarihinde Harp Akademilerinde asker bakışına açıklık getirmeye yönelik bir konuşma yapmıştır. Kendisi de TSK personeli olan Doğan Akyaz'ın müdahalelerin ordu üzerinde etkilerine ilişkin görüşleri, sonradan kitaplaştırdığı "Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi" başlıklı doktora tezi aracılığıyla sivil toplumla paylaşılmıştır. Bkz: Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 180. Ayrıca, Akşit, Kalaycıoğlu, Varoğlu ve Çakar tarafından 2007 Kara Harp Okulu ve ODTÜ öğrencileri örnekleminde gerçekleştirilen bir araştırmayla sivil ve askerî öğrencilerin bakış biçimi farklılıkları araştırılmıştır. Bahattin Akşit vd., "A Comparison of Civil-Military Attitudes: The Case of Turkey" in Giuseppe Caforio (ed.) *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*, Elsevier, Amsterdam, 2007, ss. 325-331.

Askerlere ilişkin bilgi eksikliğinin de etkisiyle, Türk sivil-asker ilişkileri ile ilgili literatürde, TSK’nın siyaseti düzenleme yeteneğine sahip ve yapısı itibarıyla da özerk bir vesayet kurumu olduğu hususu, âdeta, veri olma özelliğini göstermiştir. Keza, TSK, genellikle, askerî eğitim yoluyla yaratılan güçlü itaat örüntüsü nedeniyle, monolitik özellikler gösteren bir yapı olarak görülmüştür. Bu gözlemden hareketle açıklama/çözümleme çerçeveleri, denklemin silahlı kuvvetler tarafının değişmez özellikler gösteren bir yapı olduğu varsayımından hareketle inşa edilmiştir. TSK’nın her dönem benzer kurumsal refleksler gösteren bir yapı olarak sabitlenmesiyle, analiz çerçevelerinin bir siyasi ideoloji ve bununla bağlantılı olarak mevcut sivil-asker ilişkileri kuram ve pratikleri çerçevesinde kurulabilmesi de kolaylaşmış ve bu nedenle Türk sivil-asker ilişkileri konulu akademik çalışmalar benzer çıktılar üretmiştir.

Bu araştırmanın verileri; literatür taraması-ikincil kaynaklar, katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat veri toplama teknikleriyle elde edilmiştir. Çalışma kapsamında muhtelif kuvvet, sınıf ve rütbedeki dokuz emekli general ve albay (üçü emekli general) ile mülakat yapılmıştır. Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş askerlerin meseleye bakış biçiminin ortaya çıkarılmasını amaçlayan yarı yapılandırılmış mülakatlar, hassas bazı konularda aktif görevdekilere oranla daha az çekingen davranabilecekleri gerekçesiyle üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli general ve albaylarla yapılmıştır. Ayrıca bu personelin, değerlendirmelerinde, çıkar ve kariyer planlamalarının ortaya çıkaracağı kısıtlamalardan daha az etkilenecekleri ve bu nedenle aktif görevdekilere oranla daha fazla objektif olabilecekleri düşüncesi de bu seçimde etkili olmuştur. Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş askerlerden elde edilen mülakat bulguların kısmî benzerlik göstermesi olasılığı nedeniyle, yasa dışı sol, yasa dışı sağ ve irtica yanlısı görüşleri nedeniyle farklı zamanlarda TSK’dan ilişkileri kesilenler, darbe mağduru askerler ve sivil-asker ilişkileri konusunda çalışma yapan asker kökenli akademisyenlerle de mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatların kapsamına üç askerî darbe mağduru eski asker ile dört asker kökenli akademisyen dâhil edilmiştir. Mülakatlarda öncelikle; sivil siyasi otorite, askerler ve vatandaşların meseleye bakış biçimlerindeki

farklılıklar ve bu farklılıkların uzlaşmazlığa neden olma potansiyelleri ile sözü edilen tarafların sivil-asker ilişkilerinin biçimine dair uzlaşma imkânları sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda özellikle; askerlerin siyasal karar alma süreçlerinde yer alış biçimi, askerî eğitim, askerlerin meslek içi sosyalleşme süreçleri, askerî disiplin, itaat kültürü, militarist zihniyet kalıpları, iç güvenlik ve korporatist yapılanmanın askerî vesayet üzerindeki etkileri sorgulanmıştır. Cevap aranan bir diğer önemli husus ise askerî vesayeti sona erdirmeye yönelik siyaset kurumu düzenlemeleri ile Türkiye'nin demokratikleşme süreçlerine ilişkin algı biçimleri olmuştur.

## 2. Siyasi Kültür ve Askerî Eğitimin Sivil-Asker İlişkileri ile Etkileşimi

Maurice Duverger'e göre, kültür, "bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan, düzenlenmiş davranışlar, düşünceler ve duyuşlar bütünüdür."<sup>3</sup> İlder Turan, siyasi kültürün siyasi süreç açısından iki temel işlevi olduğunu belirtmektedir: Birincisi, siyasi kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasi sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkincisi de, siyasi kültür, mevcut siyasi sistemin benimsenmesini, haklı görülmesini sağlamakta ve dolayısıyla sistemin devamlılığını sağlayan bir araç niteliğini taşımaktadır.<sup>4</sup> Samuel Huntington ve Jorge Dominguez'e göre, bir toplumun siyasi kültürü, "o toplum üyelerinin siyasi nesnelere karşısındaki değer ve yönelimleri ile siyasi semboller hakkındaki inanç ve değerlerinden oluşmaktadır".<sup>5</sup> Siyasi kültür; bir siyasi sistemde siyasi davranış biçimlerini yönlendiren kural ve varsayımlar ile de karakterize edilebilmektedir. Siyasi kültür, siyasi sistem, siyasi kurumlar ve vatandaşlar arasındaki ilişki biçimleri karşılıklıdır. Siyasi kurumlar

<sup>3</sup> Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Çeviren: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004, s. 74.

<sup>4</sup> İlder Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 33.

<sup>5</sup> Samuel P. Huntington ve Jorge I. Dominguez, *Siyasal Gelişme*, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 19.

siyasi kültüre ayna tutarken; siyasi sistem siyasi kurumların niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bireylerin algı ve eylemlerini biçimlendirmektedir.

Eğitim; kültürün toplumun bütün katlarına aktarılması ve benimsetilmesi sürecinin en önemli parçasıdır. Nurettin Fidan ve Münire Erden’e göre, eğitim, yönetsel eylemleri sürekli kılmak amacıyla insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir.<sup>6</sup> Mikhail İlin ve Martin Segal, eğitimi siyasi bir araç olarak görmekte; toplumsal yapıdaki değişimleri, farklılaşmaları kontrol altında tutma ve var olan deneyimlerle yeni deneyimlerin sürdürülmesine yönelik bilinçli çabalar olarak tanımlamaktadır.<sup>7</sup> Dahası, Louis Althusser, eğitim sistemi ve bağlı kurumlarının, devletin ideolojik aygıtları olduğunu ileri sürmekte ve bireyi yönetici toplumun amaçlarına uygun hale getirme fonksiyonunu üstlendiğini belirtmektedir.<sup>8</sup>

Esasen, bireyin içinde yaşadığı siyasi sistemle ilgili meşruluk algısı, eğitim sisteminin etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Bertrand Russell’a göre, devlet eğitim üzerinde bütün öteki etkenlerin toplamından daha çok söz sahibidir. Eğitim ile siyasi sosyalleşme arasındaki bağ siyasi endoktrinasyon ile sağlanır.<sup>9</sup> Richard Dawson ve Kenneth Prewitt, siyasi endoktrinasyonun belirli bir siyasi algı biçimini, rejimi ve/veya düzeni rasyonel ve meşru göstermeyi amaçlayan özgül bir ideolojiyi açıklamak için kullanıldığını ifade etmektedir.<sup>10</sup>

Huntington ile anılan klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasında, sivil-asker ilişkileri, sivil siyasi otorite ile askerî liderlik

<sup>6</sup> Nurettin Fidan ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkam Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 12.

<sup>7</sup> Mikhail İlin ve Martin E Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu?* Çeviren: Ahmet Zekeriya, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 80.

<sup>8</sup> Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses”, Louis Althusser, (ed.), *Lenin and Philosophy and other Essays*, Monthly Review Press, New York, 1971, s. 169.

<sup>9</sup> Bertrand Russell, *Sorgulayan Denemeler*, Çeviren: Nermin Arık, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu Yayını, 7. Basım, Ankara, 1997, 210.

<sup>10</sup> Richard Dawson E. ve Kenneth Prewitt, *Political Socialization*, Brown and Company, Boston, 1969, s. 147.

arasında gerçekleşen bir etkileşim olarak ele alınmaktadır. Paradigmanın genel kabulleri çerçevesinde, askerlerin siyasete müdahalesi, sivil siyaset kurumlarının silahlı kuvvetleri kontrole ilişkin rol ve işlevlerinin yetersizliği durumuna özgü bir hal olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, sivil siyasi kontrol unsurları vasıtasıyla, mutlak biçimde, siyasi otoriteye tabi kılınmış bir silahlı kuvvetler yapısı (*civilian supremacy*) temel öngörüdür. Bu çerçevede, sorumluluk ve uzmanlık alanları, siyasetin uzmanlık alanından ayrıştırılmış (*seperation*) ve siyasetin dışına çıkarılmış (*isolation*) bir silahlı kuvvetler yapısının sağlıklı bir sivil-asker ilişki modelini garanti edeceği varsayılmaktadır.<sup>11</sup>

Huntingtoncu klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasından esinlenen Pion-Berlin, siyasetin ve silahlı kuvvetlerin siyasi süreçlere katıldığı alanları tümüyle askerî alanlar, tümüyle siyasî alanlar ve gri alanlar (hem siyasî otoriteyi hem de askerleri ilgilendiren alanlar) olarak tasnif etmektedir. Pion-Berlin tümüyle askerî alanların kapsamına donanım modernizasyonu, kuvvet geliştirme, doktrin, askerî eğitim, taktik ve operatif düzeyli birlik sevk/idare kararlarını yerleştirmektedir. Tümüyle siyasî alanların kapsamına tehdit değerlendirmesi, istihbarat, psikolojik harp ve iç güvenlik konuları girmektedir. Gri alanda ise savunma planlaması, silah ve teçhizat üretimi/tedariki, savunma bütçesi ile stratejik seviyedeki birlik sevk ve idaresi kararları sıralanmaktadır.<sup>12</sup>

Görüleceği üzere, askerî eğitim David Pion-Berlin'in tasnifinde, tümüyle askerî alanlar içerisinde sıralanmaktadır. Keza Pion-Berlin'in bu tahliline esin kaynağı teşkil eden Huntingtoncu klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının önerdiği "objektif kontrol" modelinde askerî eğitim, özel bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir. "Objektif kontrol"<sup>13</sup> modelinde silahlı kuvvetlere kendi iç işlerini düzenlemeye

<sup>11</sup> Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

<sup>12</sup> David Pion-Berlin, "Military Autonomy and Emerging Democracies in South America", *Comparative Politics*, 1992, Vol. 25, No. 1, 83-102, ss. 85-87.

<sup>13</sup> Sivil-asker ilişkileri ve askerlik üzerine yazılmış kitapların içerisinde ayrı bir yeri olan Huntington, *Asker ve Devlet* başlıklı eserinde, askerliğin profesyonel bir meslek oluşunu üç temel esasa dayandırır: Birincisi; uzun süreli eğitim/öğretim ve tecrübe sonucunda



ilişkin olarak kurumsal manada bir özerklik verilmekte bunun karşılığında, eğitimleri gereği siyasi nitelikli karar alma süreçlerine katılmaya yetkin olmayan askerlerin bütünüyle siyasi otorite emirlerine tabi olmaları beklenmektedir. Huntington’a göre, profesyonellik ve profesyonelliğe yönelik askerî eğitim modern silahlı kuvvetlerin önde gelen örgütsel özellikleri olup onu modern öncesi dönemin silahlı kuvvetlerinden ayıran en önemli vasıftır. Profesyonel askerî eğitim kapsamında hem genel bir kültür çerçevesi oluşturmak, hem de askerlik mesleğinin kendine özgü bilgi ve hünelerini geliştirmek esas alınır. Askerî profesyonelliğin yüksek düzeyde bir uzmanlık gerektirdiği açıktır. Bu ise ancak geniş kapsamlı bir eğitim planlaması ve uygulaması ile sağlanabilmektedir. Askerî profesyonelliğin en ayırt edici vasfı ise uzmanlık, sorumluluk ve değerleri ortaklaştırma yoluyla sağlanan grup bilincidir.

Ordular şiddet gereçlerinin büyük bölümünü elinde bulunduran örgütlü yapılardır. Bu durum subayların, şiddete dayalı gücü örgütleme, teçhiz etme, eğitime, harbe hazırlama, askerî liderlik, taktik, operatif ve stratejik harekât planlama yetenekleriyle teçhiz edilmelerini zorunlu kılmaktadır. Böylesine geniş kapsamlı bir eğitimle subaylara askerî liderlik kapasitesi kazandırma dışında, sosyal ve siyasi süreçleri izleyebilme ve değerlendirebilme yeteneği de kazandırılmaktadır. Ayrıca askerî harekâtın icrası gibi oldukça güç görevlerin gerektirdiği profesyonelleşmeye yönelik eğitim kurgusu nedeniyle, askerler, stres altında karar verebilme, davranabilme, beka ve idame, risk yönetimi gibi konularda da eğitilmektedir.

---

uzman olunması ve teori ile pratiğin bir arada bulunmasıdır. İkincisi; icra edilen vazifenin toplumun yaşam ve güvenliği için gerekli ve hayati öneme sahip olmasıdır. Üçüncüsü; icra edilen vazifenin aynı duyguları paylaşan kişilerden oluşan bir birlik içinde, kendilerini bu grubun bir parçası olarak görenler tarafından yerine getirilmesidir. Yine Huntington’a göre, silahlı kuvvetler üzerinde sivil otoriteye en sağlıklı ve en etkin kontrolü sağlayan norm, objektif kontroldür. Objektif kontrol ise, askerlik mesleğinin profesyonel yeteneğinin artırılması ve askerlerin politikadan uzaklaştırılması ile sağlanır. Bkz: Samuel P. Huntington, *age*, ss. 80-81.

Huntington'un etkili bir sivil kontrol modeli olarak önerdiği "objektif kontrol" modelinde, siyaset ve askerlik birbirinden bağımsız iki ayrı uzmanlık alanı olarak görülmektedir. Bu anlayışa bağlı olarak, eğitimleri gereği siyasete katkı yapacak kadar donanımına sahip olmayan askerler, siyasî kararlara müdahale etmemeli; buna karşın siyasetçiler de silahlı kuvvetlerin uzmanlık alanından uzak durmalıdır. Siviller, askerlere sadece güvenliğe ilişkin karar sürecinin askerî uzmanlığa başvurmayı gerektiren alanlarında danışmalıdır.

Buna mukabil, Morris Janowitz *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* isimli çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen güvenlik ortamında, silahlı kuvvetlerin personel ihtiyacının azaldığını ve onların profesyonel silahlı kuvvetlere dönüştürülmesine yönelik gayretlerin arttığı bir ortamda, askerliğin bir yurttaşlık sorumluluğu olduğuna ilişkin kabul/ideallerin aşındığını değerlendirmektedir. Askerî görevlerin mahiyeti, teknoloji ve toplumsal kültürdeki değişim, Huntington'un öngörülerinin aksine, profesyonel askerlere kaçınılmaz bir biçimde siyasî sayılabilecek rol ve ödevler yüklemektedir. Bu kapsamda, profesyonel askerleri toplumsal değerlerle uyumlaştırmaya yönelik siyasî eğitim ihtiyacı da kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, Janowitz için, sivil kontrol ancak toplumsal kontrol kavramı etrafında şekillendirilebilecek ve anlamlandırılabilir bir şeydir. Sivil kontrol açısından asıl olan ise, askerlerin toplumsal yapı ve değerlerle bütünleştirilebilmesidir. Janowitz, askerî eğitimin, silahlı kuvvetlerin uhdesine bırakılmasının müdahale eğilimlerini teşvik edeceğini bu nedenle sivil siyasî otoritenin ve sivillerin değer yargılarının askerlere empoze edilmesine yönelik bir siyasi ve ideolojik eğitime tabi tutulmaları gereğine işaret etmektedir:

Askerlerin, özellikle subayların iç siyasetin etkilerinden yalıtık olabileceklerini düşünmek imkânsızdır. Ayrıca siyasi ve ideolojik eğitimi, askerlerin kendi profesyonel uzmanlık ve sorumluluk alanlarının bir parçası olarak görmek ve yurttaşlık eğitiminin amacını, "değerleri kurumun kendi içinde ortaklaştırmak" olarak belirlemek de yanlıştır. Siyasi ve ideolojik eğitimin amacı, öncelikle demokratik

sistemlerin nasıl işlediğini anlatmaktır. En önemli amacı ise, askerlerin demokratik sisteme bağlılıklarını pekiştirmektir.<sup>14</sup>

Askerî eğitim-öğretim süreçlerinin aynılaştırmayı ve sorgulamaksızın öğrenmeyi-eylemeyi zorunlu kılan yapılar olduğu söylenebilir. Bu durum, subayların benzer değer yargıları, görev ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak gelişmelerine ve bunun sonucu olarak da oldukça güçlü bir grup bilincinin oluşumuna neden olmaktadır denebilir. Askerî eğitimin bir başka yönü de, çok erken yaşlarda başlatılmasıdır. Askerî eğitimin öncelikli amaçlarından biri; subaya edindiği bilgi ve beceriyi kendi kişisel amaçları için değil, grup ve/veya toplum yararına kullanmasını öğretmektir. Bir diğer deyişle, subaylara eğitim-öğretim yoluyla özel bir sosyal sorumluluk duygusu yüklenmektedir. Bu sosyal sorumluluk duygusu, koruma ve kollamaya yönelik bir görev duygusunu da beraberinde getirmektedir. Erken başlayan bir öğretim-eğitim-öğretim süreci subaylarda, uzmanlık ve profesyonellik formasyonunun oluşturulması dışında, onların ideolojik olarak da yapılandırılabilmelerini de mümkün kılmaktadır. İşte bütün bu yetiştirme özellikleri, subayların kendilerini toplumun diğer kesimleri dışında ve hatta üstünde görebilmelerine de yol açabilmektedir. Janowitz gibi Mehran Kamrava da, askerî profesyonelliğin ancak yüksek düzeyde eğitim, teknoloji kullanımı, vuruş gücü, iyi düzenlenmiş askere alma ve terfi sistemleriyle karakterize edildiğini belirtmektedir. Kamrava’ya göre, bu unsurların mükemmelleştirilmesi ise -Huntington’un çözümlerininin tam tersine-, silahlı kuvvetlerin siyasete tesir etme kabiliyetini geliştirecektir. Kamrava, İsrail’i bu nedenle “askerî demokrasi” ve “devleti olan silahlı kuvvetler” olarak adlandırmaktadır. Kamrava ayrıca, hem Türkiye, hem de İsrail Silahlı Kuvvetleri’nin sözü edilen profesyonellik vasıflarına ziyadesiyle sahip olduğunu ve bu vasıfları yoluyla korporatist bir kimlik geliştirerek siyasete derinlemesine nüfuz edebildiklerini iddia etmektedir.<sup>15</sup> Siyasi

<sup>14</sup> Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1971, s. 439.

<sup>15</sup> Mehran Kamrava, *Modern Middle East: A Political History since the First World*

kültür ile askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi konusunu Türkiye özelinde değerlendirebilmek amacıyla, bir sonraki bölümde Osmanlı-Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimi incelenmiştir. Bu kapsamda önce, özetle Geç Osmanlı döneminde başlamak kaydıyla, askerî eğitimin tarihsel gelişiminin çalışma konusuyla ilgili yönleri, sonra da kısaca, Türk siyaset bilimi literatüründe Osmanlı-Türk askerî eğitiminin sivil-asker ilişkileri ile etkileşimine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

### **3. Osmanlı-Türk Askerî Eğitiminin Sivil-Asker İlişkileri ile Etkileşimi**

Osmanlı Devleti'nin genişleme siyaseti, güçlü bir silahlı güce sahip olunmasını gerektirmiştir. Üstün nitelikli piyade askerlerinden oluşan merkez gücü, padişaha bağlı "Kapıkulu Ocakları" denilen daimî ve nitelikli bir kuvvet olarak teşkil edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminden başlamak suretiyle de, askerî gücün devşirme mensupları giderek daha fazla devlet bürokrasisi içerisinde yer almaya başlamıştır. Merkezî bürokrasinin bir kısım kadroları, Enderun Mekteplerinde eğitilen Kapıkulu Ocağı mensubu devşirmeler ile doldurulmaya başlanmış; Çandarlı Halil Paşa'dan sonra da devşirme/kapıkulu mensupları, sadrazamlık kadrolarına dahi getirilmiştir.<sup>16</sup> Bu uygulamalar ile Osmanlı merkezî bürokrasisi, çağının diğer örnekleri gibi ayrıcalıklı sınıflara veya etnik/dinî kökene dayalı olmayan, ancak çıkarlarını devlet olgusuyla bütünleştiren ve ancak onunla birlikte var olabilen bir kast niteliğine bürünmeye başlamıştır.

18'inci yüzyıldan itibaren, bilim ve teknolojideki gelişmeleri silahlı kuvvetlerine daha fazla yansıtmaya başlayan Avrupalı devletlerin orduları, Osmanlı Ordusu'nu savaş alanlarında mağlup etmeye başlamıştır. Osmanlı, Avrupa'daki gerilemesini askerî başarısızlıklarda aramıştır. Bu kapsamda, III. Selim döneminde başlayan Batılılaşma çabaları, Batı'nın askerî üstünlüğüne karşı silahlı kuvvetlerin yeniden

---

*War*, University of California Press, Ltd, London, England, 2005, ss. 7-66.

<sup>16</sup> Halil İnalçık, "Osmanlı Devrinde Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, Sayı 22, 1964.

düzenlenmesi şeklinde bir askerî bakış tarzıyla şekillenmiştir. Bu düzenlemeler, devletin bekasının güçlü ve modern bir silahlı kuvvetler ile sağlanabileceği düşüncesi üzerine bina edilmiştir. Önce bu modernleşme/batılılaşma anlayışıyla uyumlu olarak, 1773 yılında Padişah III. Mustafa zamanında bugünkü Deniz Harp Okulu’nun temelini teşkil eden ve “Tersane Hendesehanesi” adını taşıyan ilk askerî okul kurulmuştur. Benzer biçimde, Batı eğitim metotlarıyla yetiştirilmek üzere “Nizam-ı Cedit” ordusu teşkil edilmiştir. Daha sonra da giderek daha fazla siyasilenen ve siyasilenikçe savaşıma yeteneğini yitiren Yeniçeri Ocağı kapatılmıştır.

Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Ordusu’nun profesyonel çekirdeğini oluşturmuştur. Osmanlı padişahlarının siyasi, askerî ve dinî otoriteyi uhdesinde birleştiren vasfının, yeniçerileri padişahın şahsında somutlaşan sivil siyasi otoriteye çoğu zaman başkaldırmaktan alıkoyan etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Ayrıca Yeniçeri Ocağı’ndaki dinî terbiye de eğitim sistemi, yeniçerilerin gelir kaynaklarına ve sosyal haklarına ilişkin kurumsal düzenlemeler, katı disiplin ve cezalandırma sistemleri, askeriyeyi padişaha başkaldırmaktan alıkoyan diğer nedenler kapsamında sıralayabilmek olanaklıdır. Osmanlı padişahlarının otoritesinin zayıflamasıyla siyasi rejime karşı giderek daha fazla tehdit oluşturmaya başlayan Yeniçeri Ocağı’nın toptan lağvı Osmanlı tarihindeki önemli bir sivil-asker ilişkileri düzenlemesi olmuştur.

Yeniçeri Ocağı’nın toptan lağvına yönelik olarak 1826’da gerçekleştirilen bu topyekûn düzenleme “Vaka-i Hayriye” yani “Hayırlı Olay” olarak bilinmektedir. Sonradan bu ordunun yerine “Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu” kurulmuştur. Bu düzenlemelerin düşünsel arka planında, Batı tipi eğitim sistemiyle eğitilen ve Batılı tarzda donatılan küçük ve vasıflı askerî birliklere sahip olmanın egemen otoritenin askerleri kontrol etmesine imkân sağlayacağı düşüncesi yer almıştır.<sup>17</sup> Ayrıca bu düzenleme, bir bakıma, Peter Feaver’ın *Armed Servants: Agency* isimli çalışmasında sözünü ettiği

<sup>17</sup> Metin Kunt ve Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 109.

asil-vekil ilişkisinin temelinde yer alan, sert ödüllendirme ve cezalandırma sistemleriyle de desteklenmiştir.<sup>18</sup>

1773 yılında açılan “Tersane Hendesehanesi”ni takiben 1834’te Fransa’daki *Ecde Militaire* örnek alınarak piyade ve süvari subayı yetiştirmek için, “Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane” açılmıştır. Askerî eğitim sisteminde Alman etkisinin başlaması ise 1870 sonrasına denk gelmektedir. Prusya askerî eğitim sistemi, dönemi itibariyle, etkin bir ordunun iç işleyişinin -üstlere koşulsuz itaat ve sadakat, disiplin, ödevin kutsallığı gibi- değer ve kurallara bağlılığına vurgu yapan en klâsik örnek olması nedeniyle seçilmiştir. Prusya’nın bu değer ve kuralları toplumsal-siyasi yaşama da hâkim kılan bir militarizm örneği olduğu da iddia edilmektedir.<sup>19</sup>

Batılı eğitim-öğretim metotlarının askerî okullarda uygulamaya sokulması sonucunda, Avrupalı subaylar, mühendisler ve öğretmenler gözetiminde çağdaş bilim ve teknikle bezenmiş yeni bir subay kuşağı yetişmeye başlamıştır. Ayrıca Prusya askerî geleneğinin temel öğeleri olan usul ve prensipleri Osmanlı ordusunun temel ilkeleri haline getirilmiştir. Bunlar “silsile-i merâtip”, “amirlere ve emirlere mutlak itaat”, “sadakat”, “düzen ve disiplin”, “iş küçük parçalara bölme ve her parçayı detaylarıyla öğretme”, “otomatik davranış biçimi geliştirme” ve “iş bölümü”dür. Ayrıca, dönemin tarihsel gelişim çerçevesi/bilinci üzerine çatılmış “Prusya eğitim sistemi” yeni kuşak öğrencilerde Batı’da hâkim aydınlanma düşüncesi ile modernitenin gözde ideolojisi olan “milliyetçilik” düşüncesini de geliştirmiştir. Bu ideolojik yapılandırmada, özellikle, Colmar von der Goltz Paşa’nın *Millet-i Müselleha* (Silahlı Millet) kavramlaştırmasının önemli etkileri olmuştur.<sup>20</sup>

<sup>18</sup> Peter Feaver D, *Armed Servants: Agency*, Cambridge, Harvard University Press, 2003, s. 54.

<sup>19</sup> Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, ed. Abdullah Onay, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 7.

<sup>20</sup> Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kaynak Eserler Serisi: 1, Çankırı, 2013.

Ancak daha sonraki gelişmeler, Batılı eğitim teknikleriyle donatılan askerî okullarda uygulanan eğitimin mahiyetinin yönetime muhalif askerlerin çıkmasına sebep olabildiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, askerî okullar ve askerî okullardaki eğitim sistemi, ordunun siyasete karışmasına kapı aralamıştır. Batılı tekniklerle eğitilmiş orduların, sahip olduğu şiddet gereçlerinden istifadeyle, siyasi sistemi değiştirmeye yönelik eğilimlerini tetikleyen bir başka neden de, ordu içerisindeki mektepli-alaylı çatışması olmuştur. Alaylıların yönetimce kayırılması, siyasî otoritenin terfi-tayin gibi orduya özgü pratiklere alaylılar lehine müdahil olması ve maaşların düşüklüğü siyasî otoriteye karşı duyulan güvenin sarsılmasına vesile olmuştur.

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, art arda yaşanan savaşların da etkisiyle askerî okulların müfredatı ordunun ve subayların siyasî çekişmeler içerisine girmemesi, askerlik mesleği ile meşgul olması ve karar alıcı değil de, uygulayıcı olarak görev yapması esasına göre düzenlenmiştir. Bu kapsamda, askerî okullarda ağırlıklı olarak askerî dersler yer almıştır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk subay mezunları 1924 yılında verilmiştir. 1924-1938 arasında Harp Akademileri’nden her yıl 26 ile 51 arasında değişen sayılarda kurmay subay mezun edilmiştir. Askerî okullardaki öğrenci sayısı, özellikle 1940’lu yıllardan başlamak suretiyle sürekli artırılmıştır. Keza, Orgeneral Fevzi Çakmak’ın 22 yıl süreyle Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde; askerî eğitimin temel düsturu, askerlerin sıkı bir emir-komuta zinciri ile kontrol altında tutulması olmuştur. Esasen, 1950’lere kadar devam eden süreçte, gerek askerî eğitimde, gerekse harp silah ve gereçlerinde modernizasyon amaçlansa da, elde mevcut kaynaklar dikkate alındığında, görece bir askerî yenilenme sağlanabilmiştir. Askerî eğitimin temelini teşkil eden “büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’e ve onun ilke ve inkılaplarına sadakat”, yanlış tefsirler neticesinde, Talat Aydemir’in başarısız darbe girişimleri dâhil tüm askerî müdahalelerde bir tür ideolojik meşruiyet vasıtası işlevi görmüştür.<sup>21</sup>

<sup>21</sup> Efe Güzeloğlu, İmparatorluk Zabıtından Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet

1960 ve 1971 darbe deneyimleri ordunun, subay ve astsubayların emir-komuta sistematiği dışında bir kısım ordu içi örgütlenmelerle ve silsile-i merâtip dışında kalkışmalarda bulunabilecekleri algısını pekiştirmiştir. Bu nedenle, silahlı kuvvetlerin üst kademesi 1960'ı izleyen dönemde bu türden kalkışmaları önlemeye yönelik tavırlar sergilemiştir. Silahlı kuvvetler, 1971 sonrasında başta askerî eğitim sistemi olmak üzere art arda gerçekleştirilen düzenlemelerle, hiyerarşi dışında örgütlenmeden, mutlak bir emir-komuta zinciri içerisine çekilmeye çalışılmıştır. Bu durum; 1971'i izleyen süreçte ironik ve paradoksal bir biçimde, ordunun siyasetteki ağırlığının daha da artmasını ve kurumlaşmasını da beraberinde getirmiştir.<sup>22</sup>

1980 sonrası döneme ilişkin olarak gözden kaçırılmaması gereken bir husus da şudur: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en önemli kaygısı; onun formel emir-komuta zincirinin, enformel hiyerarşik yapılanmalar tarafından tehdit edilmesidir. Bu nedenle, hemen her askerî darbe döneminde kayda değer sayıda subay ve astsubayın ordudan ilişkileri kesilmiştir.<sup>23</sup>

Tanel Demirel, askerlerdeki müdahaleci eğilimlerin en önde gelen kaynağının, başta askerî eğitim olduğunu ifade etmektedir.<sup>24</sup> Genelkurmay Başkanlığı ise, eğitimin askerî müdahaleleri biçimlendirdiği iddiasını, 6 Mayıs 2012 tarihinde TSK'nın internet sitesinden yapılan basın açıklamasıyla<sup>25</sup> reddetmiştir. Kemal Karpat,

---

Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016.

<sup>22</sup> Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

<sup>23</sup> 1980 askerî darbesini takip eden dönemde Türk toplumsal ve siyasal yaşamına önemli ölçüde tesir eden cemaat ve tarikatların silahlı kuvvetlere etkilerini önlemeye yönelik bütün gayretlere rağmen, FETÖ mensupları -özellikle de 1986'dan başlamak üzere- askerî eğitim kurumları içerisine yerleşmeye başlamıştır.

<sup>24</sup> Tanel Demirel, "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu", *SETA Analiz*, Sayı 18, 2010, s. 10.

<sup>25</sup> TSK Basın ve Halkla İlişkiler, "23 Temmuz 2012 tarihli ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Eğitim ve Öğretim Kurumlarında Verilen Eğitimler" başlıklı basın açıklaması;



TSK mensubu yüksek rütbeli subayların algılarının da, Türkiye’deki sivil-asker ilişkileri üzerinde ciddi anlamda etkili bir faktör olduğu ve askerî darbeleri teşvik ettiğini ileri sürmektedir.<sup>26</sup> William Thompson, askerî darbeleri tetikleyen dört etkeni sıralarken subayların algılarına özel bir vurgu yapmaktadır. Bu etkenlerin ilki, rejimin zayıflığı ve siyasî otoritenin korumasızlığıdır. İkincisi, askerî liderlerin kendilerini siyasî rejimin en önde gelen güvencesi olarak görmeleridir. Üçüncüsü, silahlı kuvvetler mensuplarının uluslararası sistem ve dış siyasete ilişkin algılarıdır. Sonuncusu ise, baskı ve/veya mağduriyet algısıdır.<sup>27</sup> Claude Welch ve Eric Nordlinger de, yüksek rütbeli subayların algılarının askerî müdahaleler üzerinde etkili olduğu hususuna benzer açıklamalarla iştirak etmektedir.<sup>28</sup>

Doğan Akyaz, Atatürk ilke ve inkılâplarının tehlikeye düşmesi durumunda harekete geçmek gerektiği düşüncesinin, bir tür ahlaki ve meslekî yükümlülük olarak askerî eğitim yoluyla kodlandığını belirtmektedir. Akyaz’ın açıklamalarına Demirel’de de rastlamak olanaklıdır. Demirel, askerî eğitim yoluyla subayların ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inandırıldığını ve devletin tehlikede olduğuna dair bir algı biçiminin subayları yasallığı tartışmalı söylem ve eylemlere yönelttiğini iddia etmektedir:

Sivil otoriteye itaat kültürü 1950’lerde ancak bir dönem karşılık bulabilmiş; 27 Mayıs darbesi ile birlikte ise âdeta yok denecek dereceye inmiştir. Türk subayı için korunması gereken temel değer, devlet ve devletin temel felsefesi olan Atatürk ilke ve inkılâplarıdır. Üstelik bu değerleri tehlikeye

---

“Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz” *Sabah*, 14.11.2012.

<sup>26</sup> Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 312.

<sup>27</sup> William Thompson, *Explanation of the Military Coup*, University of Washington, Washington DC, 1972, ss. 36-38.

<sup>28</sup> Claude E. Welch “Military Disengagements from Politics, Paradigms, Processes, Random Events”, *Armed Forces and Society*, 2000, 18, 3, ss. 323-342, s. 354; Eric A. Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey: 1971, s. 53.

düşürenler arasında siviller ilk anda akla gelenlerdir. Söz konusu değerler tehlikeye düştüğü zaman harekete geçmek, bırakın suç olmayı, ahlaki ve mesleki yükümlülük olarak kodlanmaktadır. Atatürk ilke ve inkılablarının ne olduğu ve bunların ne zaman ihlâl edilmiş sayılacağı konusunda karar verme yetkisi de yine özü itibarıyla subaylara aittir.<sup>29</sup>

Türk subayının ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inan(dırıl)ması, bir başka önemli etkidir. Ayrıcalıklı olmak demek; millete çok çalışarak hizmet etmek, gerektiğinde yol göstermek, onun uğruna canını vermek demektir. Milletin tehlikede olduğuna ilişkin çok kesif bir propagandanın, siyasî parti liderleri, cumhurbaşkanı, akademisyenler, gazeteciler, yazarlar tarafından mütemadiyen dile getirildiği bir toplumda, iktidar hırsı ile öne çıkmış kişiler, kurum kültürü içinde her zaman canlı olan bu misyon söylemine sarılabilmektedir. Bu perspektiften bakılırsa, uzun yıllar boyunca, korkuyla karışık bir saygı görmeye alışmış subayların, birdenbire karşı karşıya kaldıkları eleştiri dalgasını hazmetmelerinin ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bu teşhis ve ruh halidir ki, 2002 sonrasında hükûmete yönelik yasallığı çok tartışılacak arayışları gündeme getirmiştir. Hükûmeti görevden uzaklaştırmaya yönelik bu çabalar, hem komuta kademesindeki ayrılıklar, hem de Ak Parti'nin düşünüldüğünden daha fazla toplumsal destek devşirebilmesi nedeniyle akim kalmıştır.<sup>30</sup>

Birsen Örs de, askerî örgütlenmenin özellikleri kapsamında sıraladığı; “grup bilinci” ve “dayanışma” unsurlarının, silahlı kuvvetleri hem fiziksel olarak en güçlü örgütlenme konumuna getirdiğini, hem de sosyal olarak diğer toplumsal örgütlenmelerin dışına ve üstüne taşıdığını ileri sürmektedir. Örs’e göre, grup bilinciyle

<sup>29</sup> Doğan Akyaz, *age*, s. 180.

<sup>30</sup> Tanel Demirel, *agm*, ss.14-15,

ortaya çıkan ruh haline güç ve hoşnutsuzluk eklenince, askerlerde güçlü bir müdahale eğilimi ortaya çıkabilmektedir.<sup>31</sup>

#### **4. Silahlı Kuvvetlerin Eğitim ve Kültür Aracılığıyla Yarattığı Etkiye İlişkin Mülakat Bulguları**

Üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerlerle yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular, mülakat yapılan personelin siyasi tahlillerinin önemli ölçüde benzeştiğini işaret etmektedir. Siyasi tahliller genellikle, Türkiye tarihini Batı tipi bir modelden ayırt etmek ve onun kendine haslığını, özgüllüğünü göstermek için analitik bir araç olarak kullanılan “devlet merkezli” analiz çerçevesi<sup>32</sup> üzerine bina edilmektedir. Demirel ve Akyaz’ın tespitlerine benzer biçimde, askerî eğitim yoluyla subayların ayrıcalıklı bir zümre olduğuna inandırıldığı hususu, mülakat yapılanların neredeyse bütününcü de bir veri olarak kabul edilmektedir. Keza, mülakat yapılanların tamamı, subaylardaki devletin bekasının tehlikede olduğu algısının önde gelen askerî müdahale nedeni olduğu savına da katılmıştır.

Bu durum, ilk bakışta TSK’nın komuta personelinin, askerî eğitimin de etkisiyle, siyasi çizgileri bakımından monolitik bir yapı hâline getirildiğini akla getirmektedir. Ancak 2008-2010 döneminin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, 2009 yılında Harp Akademilerinde yaptığı “Yıllık Değerlendirme” başlıklı konuşmasının ve eski askerlerle yapılan mülakatların bütününcü dikkatli bir analizi, TSK’nın subay personelinin siyasi çizgileri itibarıyla monolitik bir yapı

<sup>31</sup> Birsen Örs, *Türkiye’de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 39.

<sup>32</sup> “Devlet merkezli” analiz çerçevesi, Türk demokrasi tarihinde, ana akım kuramların (liberal, Marksist vb.) siyasetin karşılaştığı güçlükleri ortaya çıkarmada ve sıkça karşılaştığımız demokrasi kesintilerini anlamlandırmada yetersiz kaldığı temel öngörüsü üzerine bina edilmiş akademik çalışmaları tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Her ne kadar, Türkiye’de, “devlet merkezli” bakış açısının belirli bir kısım akademisyeni bir araya getiren bir kavramsal çerçeve ve/veya bir akım olduğunu söyleyebilmek güçse de, ana akım kuramların Türkiye örneklerini açıklamada yetersiz kaldığı kabulünden hareket eden araştırmacıların Türk siyasi yaşamını “devlet merkezli” bir bakış açısıyla okumaya çalıştıkları söylenebilir.

olarak ele alınamayacağına dair çok sayıda bulguyu da işaret etmektedir. Başbuğ'un bu konuşmasında, Huntington'a atfedilen klasik liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının buna karşın,<sup>33</sup> derinlemesine mülakat yapılan üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerî personelin aynı konuya ilişkin görüşlerini, "devlet merkezli" analiz çerçevesinin biçimlendirdiği görülmüştür. Başbuğ ile üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş emekli askerler arasındaki sivil-asker ilişkilerine dair temel söylem farklılıkları bile kendi başına, subayların siyasi görüşleri bakımından aynılaştırılmasının güç olduğunu göstermektedir.<sup>34</sup>

Ayrıca mülakat yapılan eski askerlerin görüşleri arasında da kayda değer farklılıklar görülmüştür. Mülakat yapılan eski askerlerden büyük bir kısmı, Osmanlı-Türk eğitim sisteminin sivil kontrol ile ilişkilerine dair değerlendirmelerinde, subayların eğitim düzeyleri, reformist sosyal temelleri, teknik yetenekleri ve Batı'da ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip ediyor olmaları nedeniyle silahlı kuvvetlerin gelişmiş örgütsel yapılarının, modernleştirici işlevler gördüğü öne sürmektedir. Buna karşın, bütün bunların modernleşmeyi engelleyici ve demokrasileri kesintiye uğraticı sonuçları olabileceği de iddia edilmektedir. Örneğin, çalışma çerçevesinde kendisiyle mülakat yapılan 1980 Askerî Darbesi mağdurlarından Y'nin<sup>35</sup>, mülakat yapılanların ekseriyetinin aksine, Batı tarzı eğitim sisteminin askerleri siyasi otoriteyle çatışmaya iten değer sistemleri yarattığına ilişkin tespitleri ilginçtir:

---

<sup>33</sup> Başbuğ konuşmasında, Huntington'un *Asker ve Devlet* isimli kitabına müracaat ederek askerliğin bir meslek alanı/uzmanlık alanı olarak ayrılması ve sınırlarının çizilmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Keza aynı konuşmada, askerler üzerindeki sivil kontrolün en üst düzeye çıkarılabilmesi için, en sağlıklı ve etkin normun "objektif kontrol" olduğu hususu da fazlasıyla öne çıkan bir vurgu olmuştur.

<sup>34</sup> Başbuğ'un konuşmasının sivil-asker ilişkilerini konu alan bölümünün "modern ulus devlet" vurgusunu öne çıkaran güçlü klasik liberal izler taşımasına karşın, emekli askerî personelin aynı konuya ilişkin görüşlerini "devlet merkezli" analiz çerçevesinde biçimlendirmesi bile, üst düzey komuta görevlerinde bulunmuş personelin dahi, siyasi tahlillerde ayrışabileceğine işaret etmektedir.

<sup>35</sup> 12 Eylül sonrasında yasa dışı sol görüşleri nedeniyle üsteğmen rütbesindeyken TSK'dan ilişiği kesilmiştir.

1970’lerde yaşanan sosyalist kitleselleşme askerleri de etkilemiştir. Bu dönemde Kenan Evren başkanlığındaki Eğitim Okullar Dairesi’nin hazırladığı plan gereğince 1969’da üç yıla çıkarılan harp okullarındaki öğretim süresi 1974’de dört yıla çıkarılmıştır. Bu Osmanlı’nın son dönemine benzetilebilir. Yani devletin değer yargularından çok ama çok farklı değerler ile yetişen subaylar siyasi otoriteyle nasıl çatışmaya girmişse, 1974’ten sonra bu okullara girenler de benzer refleksler göstermiştir. Dahası aynı dönemde, kitleselleşen sosyalist hareketler, devletin baskı ve provokasyonlarıyla, şiddete de başvurmuştur. Sonuçta 12 Eylül 1980 darbesinden sonra resmî rakama göre 1020 asker işkenceden geçirilerek TSK ile ilişiği kesilmiştir.

Askerî eğitim ile askerî darbe ilişkisini yorumlayan Y’nin görüşleri ile 28 Şubat mağduru Ç’nin<sup>36</sup> görüşleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Küçük yaşlarda başlayan askerî eğitimin, sivil-asker ilişkilerini etkileyen dinamiklerden biri olduğunu ve eğitim süreçleriyle askerlerin aynılaştırıldığını kabul eden Y, buna mukabil, bu süreçler yoluyla darbeci subaylar yetiştirildiği yönündeki görüşleri şu değerlendirmesiyle eleştirmiştir:

Askerî eğitim sisteminin, sivillere karşı güvensizlik aşıl原因 bir yapısı olduğu söylenebilir. Yani, “ebet-müddet” olarak da tanımlanabilecek bir kavramlaştırmayla; devlete bağlılık artı silahlı kuvvetlerin ebedi başkomutan ilân ettiği Mustafa Kemal Atatürk’ün mirasına sadakat ve bu mirası her ne pahasına olursa olsun korumak şeklinde özetlenebilecek bir ideolojinin aşılandığı veya aşıl原因maya çalışıldığı doğrudur. Ancak askerî müdahaleyi ve müdahale geleneğini salt bununla açıklamaya çalışmak doğru değildir.

---

<sup>36</sup> 28 Şubat sürecinde “irtica” yanlısı görüşlere sahip olduğu iddiasıyla TSK’dan ilişiği kesilmiştir.

28 Şubat mağduru Ç ise, sadece askerî eğitim sisteminin değil millî eğitimin bütününe, Tevhid-i Tedrisat Kanunu düzenlemeleriyle, ulusalci-resmî ideolojiye uygun vasıfta insan yetiştirmeye matuf biçimde tasarlandığını değerlendirmiştir. Dahası, Ç'ye göre, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında bütün toplumsal, kültürel ve siyasi pratikler resmî ideoloji çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Ç, askerî vesayet sisteminin kurulması ve bunun sürekliliğinin sağlanmasında, eğitim sisteminin yanı sıra yasal çerçevenin de önemli rol oynadığını belirtmiştir. Ç'ye göre, eğitim sisteminin yasal alt yapısını oluşturan mevzuat, vesayet sistemini pekiştirmeye ve bu sistemin yeni şartlara uyarlanarak sürekliliğinin sağlanmasına imkân veren özellikler taşımaktadır. Ç, TSK'daki hizmet süresi içerisinde askerî eğitim sistemi aracılığıyla, kendi içerisinde kapalı bir hiyerarşi sistemi kurulduğuna ve subayların "köylülük", "dindarlık" vb. kimlikleri küçümseyen bir ideolojik çerçeve içerisine hapsedilmeye çalışıldığına dair somut olaylarla karşılaştığını ifade etmiştir. Ç'ye göre, askerî eğitimin kurduğu bu kapalı hiyerarşi sistemi subayları, sadece diğer kamu personelinden değil, kendi hiyerarşisi içerisindeki astlardan da (görevin gerektirdiği anlamın ötesinde) üstün görme psikolojisi içerine sokmaktadır. Ç, ayrıca, Türk toplumunda yaygın dinî ve kültürel kodlar ile zorunlu askerlik ve TSK'nın diğer toplumsal rol ve işlevlerinin bu üstünlük algısını tahkim ettiğini ileri sürmüştür. Ç'nin, mülakatın pek çok yerinde, sözü edilen bu mekanizmaların; askerî vesayeti tahkim edici etkilerine de dikkat çektiği görülmüştür. Ancak Ç, askerî eğitim ve askerî vesayeti tahkim edici diğer düzenlemeler yoluyla subayların siyasi anlamda monolitik bir yapı hâline getirildiğinin söylenemeyeceğini, subayların bakış biçimlerinin, hiyerarşik kademelerde buldukları konuma göre değiştiğini, üst düzey komuta görevlerinde yer alanların siyasi görüşlerinin, hiyerarşi içerisinde yüксеlebilmenin gerektirdiği koşullar nedeniyle benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir:

Kuran'daki kıssalarda, toplum yapılanmalarında çevreyi belirleyen merkez olgusu çeşitli versiyonları ile anlatılır. Bu kıssaların halk algısı ile sosyolog algısı çok farklıdır. Meselâ, Hz. Musa kıssasında, toplumsal merkez Firavun isimli bir hükümdardır. Toplumda, her şey Firavuna göreli hâle

gelmiştir: Yasalar, silahlı kuvvetler, idare, siyaset, halk... Toplumun bu görelilikten kurtulması için topluma Musa aşısı yapılır. Aynı şekilde, Bakara (İnek) suresinde, ineğin kutsallaştırılması ile toplumun bu kutsallaştırma üzerinden (İneğin kutsallaştırılması) biçimlenmesi, bu kutsallığı aşamaması, yani monolitik bir algıya saplanması sonucu toplumun bütün değişim dinamiklerinin bloke edilmiş olması gerçeği anlatılır. Çözüm ise, kutsallaştırılan nesnenin, genç, güzel ve besilisini kesmektir. Yani kutsalın kesilmesi... Yani kutsallık algısının yıkılması... Diğer kıssalarda da, aynı monolitik algıya mahkûmiyetin değişik versiyonları anlatılır.<sup>37</sup> Soruya cevap teşkil eden kıssalarda da anlatıldığı üzere, örneğin siyasi bir düşüncenin merkezîleşmesi, bütün çevreyi bu düşünceye görelî hâle getirecek ve uyumsuz olan her şeyi dışlayacaktır. Ülkemizde de, uzun yıllar askerler zaman zaman kendilerini, dolayısıyla dünya görüşlerini merkeze koymuş ve tam da sorduğunuz şekilde monolitik bir yapı hâline gelmiştir. Benim görev yaptığım dönemde yaptığım gözlemler, subayların bütününde böyle monolitik bir yapı olmadığını. Ancak subayların hiyerarşik kademelerde buldukları konuma göre bu yapının değiştiğini gözlemledim. TSK içinde deklare edilmiş, yani merkezîleştirilmiş bir resmî ideoloji mevcut ve bu ideolojiye mensubiyet, hiyerarşi içinde yükselmenin belirleyici kriteri olunca, ister istemez alt kademelerde daha çoğulcu, daha hoşgörülü olan yapı, üst kademelere çıktıkça giderek monolitik bir yapıya dönüşüyordu. En azından bazı kişiler, takiye olarak monolitik bir yapının koruyucusu rolü oynayabiliyor, hatta kendisi açısından fonksiyonel olmuş ise, giderek bu yapının doğruluğuna da inanmaya başlayabiliyor.

<sup>37</sup> Atalar, ruhban, nefis merkezlilik, çıkar merkezlilik, haz merkezlilik vb.

Uzun yıllar TSK'nın öğretim kurumlarında görev yapmış ve doktora çalışmasını da sivil-asker ilişkileri üzerine tamamlamış asker kökenli bir akademisyen olan A'nın askerî eğitimin ve sosyalleşme süreçlerinin yönetimiyle ilgili görüşlerini içeren değerlendirmesi kapsamındaki görüşleri de Y'nin görüşlerinden bütünüyle ayrılmaktadır:

Uzun yıllar askerî okullarda öğretmenlik yapmış biri olarak demokrasiyi dışlayan, onu kötöleyen, yadsıyan hiçbir ders içeriğine veya bu türden bir söyleme rastlamadım. Tam tersine, demokrasi hep bir ideal olarak resmedilmiştir. Bu yöndeki güncel değerlendirmelerde galiba, sadece 2000'li yılların askerî elit portesinden hareket edilerek böyle yargılara varılıyor. Örneğin Tanel Demirel, 2000'li yılların ortamının askerî elitleri nasıl dönüştürdüğüne bakmaya çalışmıştır. Bu açıdan bakılınca, bir değişimin yaşandığı inkârı güç bir gerçektir. Ancak hem bu dönüşümün araçlarının tespiti, hem de askerî darbelerin en önemli dinamiğinin tespiti bakımından sorgulanmaya muhtaçtır. Bence, askerî eğitimin askerî darbelerin en önemli dinamiğini teşkil ettiği savı da, askerlerin demokrasiyi özümsemelerini engellediği savı da aşırı abartılı savlardır. Aslında şunu da teslim etmek gerekir ki, herkesin kendi demokrasi algısını sahiplenerek diğerlerini eleştirmesi de anti-demokratik bir tutumdur.

Meslek yaşamının 30 yılı aşkın bir bölümünde askerî eğitim kurumları içerisinde görev yapan ve yine sivil-asker ilişkileri konusunda çalışmaları olan bir diğer asker kökenli akademisyen V'ye askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkileri sorulmuştur. V'ye göre, askerî eğitimin özelliği, temel ilkelere sadakatinden şüphe edilmeyecek, bununla birlikte, aynı zamanda da sivillere eşit veya onlardan üstün bir subay kitlesi yetiştirmektir. V, bizzatı bu amacın içerisindeki çelişkili yapının, askerî eğitimin özelliklerini her on yılda bir değiştirdiğini de ileri sürmüştür. Ayrıca 1970'ler sonrasında askerî eğitim sisteminin, daha ziyade, silahlı kuvvetler içerisindeki sosyalist eğilimleri bastırmaya yönelik olarak önemli ölçüde değiştirildiğini düşünen V'nin konuyla ilişkili görüşleri şu şekildedir:



1970’ler öncesine ilişkin olarak, özellikle de 1950–1970 arasındaki dönemi, askerî eğitimde ABD etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir dönem olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bu dönemde yaratılan ekonomik kapasiteyle eğitimden beklentiler arasında da yakın bir ilişki vardır. 1970’ler sonrasında ise, çarpıcı birtakım değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dönemin kayda değer bir özelliği, 1970’lerde TSK içerisinde sosyalist eğilimlerin ortaya çıkması ve bunların bastırılmasıdır. Aynı dönemin askerî eğitim bakımından dikkat çeken bir diğer özelliği ise, harp okullarındaki eğitim süresinin dört yıla çıkarılmasıdır. Bu projenin mimarlarından birisi, dönemin orgenerallerinden Haydar Saltık’tır. Haydar Saltık’la bu projenin temel gerekçelerini görüşme fırsatım olmuştur. Sizin de bildiğiniz üzere harp okullarının dört yıla çıkarılmasıyla Türkiye’nin en gözde üniversitelerine çok sayıda askerî öğrenci gönderilmiştir. Haydar Paşa bana, TSK’nın döneme ilişkin olarak yaşadığı sıkıntının dışarıdan gelen sivil öğretim üeleriyle ilişkilendirilmesi sonucunda, öz kaynaktan öğretim görevlisi yetiştirmek maksadıyla böyle bir projenin başlatıldığını ifade etmiştir. Yani TSK’nın öz kaynağındaki bilimsel kapasitesi yüksek öğrenci grubundan istifadeyle bir blok yaratmak düşüncesinden yola çıkılmıştır. Bir diğer deyişle, askerliği bilen ama aynı zamanda akademik bilgilerle de donanmış, devletle ilgili bakış biçiminden de asla tereddüt duymayacağımız, temel ilkelere sadık bir kitle yaratılmaya çalışılmıştır. İşte 1970’lerdeki ayıklama süreci bu kitlenin ortaya çıkışında da uygulanmıştır. 1990’lara doğru ise, daha farklı bir anlayışın hâkim olduğunu görmekteyiz. Subay kitlesi ABD’ye öğrenci gönderme suretiyle çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. ABD’ye gönderilen öğrencilerin eğitimleri de, ABD Deniz Kuvvetleri bünyesinde faaliyet gösteren Deniz Kuvvetleri Lisansüstü Eğitim Okulu’nda (*Naval Postgraduate School*) yaptırılmıştır. Daha sonraki yıllarda da, önce üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarına öğrenci

gönderilmiş; sonra da, Harp Okulları ve Harp Akademileri bünyesinde enstitüler kurulmuş; ama hep şu kaygı hâkim olmuştur: Sivillere eşit veya onlardan üstün nitelikli, çok iyi yetişmiş bir subay kitlesine sahip olmak. Bunun zaman içerisinde farklı anlayışlara bağlı olarak farklı biçimlendiği de söylenebilir... Ben askerî eğitimin son 30 yılını on yıllık periyotlar hâlinde inceledim. Akademik bilgi düzeyi yüksek subay yetiştirme güdüsüyle, askerî eğitim programlarındaki sosyal bilimler ağırlığı %80'ler düzeyine çıkarılır. Ancak izleyen on yılda öğrencilerinin askerlik nosyonlarının erozyona uğradığı düşüncesiyle giderek eksiltilerek %15'ler düzeyine indirilmiştir. Sonra tekrar %80'ler düzeyine çıkartılmıştır. İlginçtir ki, bu hep böyle olmuştur. Örneğin en radikal dönüşümler Aktulga zamanında yapılmış ama o düzenlemelerin ömrü de 10 yılı aşamamıştır.

V, askerî eğitimin müdahalelere temel teşkil edecek bir yapısı olduğuna ilişkin iddiaların tam da tersine, 1980'ler sonrasında dünyaya bakış açısı bakımından çok uygar, demokratik ve vesayetçi eğilimler taşımayan bir kesimin yetiştirildiğini ileri sürmüştür:

1980'ler sonrasında eğitim sisteminde dünyaya bakış açısı bakımından çok uygar, demokratik ve vesayetçi eğilimler taşımayan bir kesimin yetiştirilmesine yönelik bir program tasarımı vardır. Yani, Harp Okulu'nu bitiren teğmen veya Harp Akademisi mezunu bir yüzbaşı; “ne zaman bu işe el atsam da, Türkiye'deki siyasi yaşamı düzene soksam” diyen bir kafa yapısında yetişmiyor. Şunu da göz ardı etmemek lâzımdır: TSK'nın hiyerarşik yapısı içerisindeki uyumu, disiplini ve itaati sağlamaya yönelik bir endoktrinasyon söz konusudur. Ancak bu daha ziyade değerler sistemi oluşturmaya yöneliktir. Bu değerler sisteminin de anti demokratik özellikli olduğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Kısacası TSK siyasi rejimi değiştirmeye yönelik bir eğitim vermez. TSK'nın hiyerarşik yapısı içerisinde farklı eğitim süreçlerinden geçerek tepeye yükselenlerin, eğitimlerindeki etkilere bağlı bir vesayetçi dinamiğin olduğundan söz edebilmek de zordur.

Zira askerlikteki temel hiyerarşi, aşağı katlardaki kültürü yönetmekte ve değer sistemlerini sağlam tutmaktadır. Ayrıca, şunu da teslim etmek gerekir ki, askerî eğitimin sivil-asker ilişkileri bağlamındaki anlam ve önemi ziyadesiyle açıktır.

Mülakat edilenlere askerî itaat ile askerî müdahale ilişkisi konusunda görüşleri sorulduğunda büyük çoğunluğu Y’nin aşağıda yer verilen görüşlerine benzer biçimde, askerî itaati, istikrarlı bir sivil-asker ilişkileri modeli kurmada yararlı işlevler gören yönleriyle ele almış ve değerlendirmiştir:

Silahlı kuvvetlere komuta edecek adaylara en başta enjekte edilen bir davranış kalıbı da emirlere riayet ve amirlere mutlak itaattir. Bildiğim ve tahmin ettiğim kadarıyla, TSK, dünyanın en disiplinli askerî kuvvetlerinden biridir. Bir de buna TSK’nın da içerisinde yer aldığı, “her şeyin büyüklerin yol göstericiliğiyle kotarılması gibi, dinî inancı” da işin içine katan, bir kültür kalıbının eklenmesinden söz edebiliriz. Eğitim sisteminde en çok telkin edilen yön, itaattir. Sürekli itaat etmek bilinciyle veya bu türden bir bilinç inşasıyla yetiştirilen bir subayın darbeyi hedefleyerek mesleğini sürdürmesi çok beklenebilecek bir şey değildir. Subay her daim komutanlarına bakar. O kendisine verilecek görevleri yapmak üzere yetiştirilmiştir... Askerlikteki disiplin, sanılanın tam tersine, darbeleri önleyici bir dinamiktir. Bence, bu bir realitedir. İtaat örgütlenmelerinin darbeyi önleyici işlev gördüğü bir gerçektir. İtaat örgütlenmesi ve hiyerarşi dışı tek darbe, 1960 darbesidir. Binbaşı, yarbay ve albayların oluşturduğu ve içlerinde sadece üç generalin yer aldığı 38 kişilik darbeci subay grubu vardır ve askerî birlikler dört yıldızlı bir generalden emir almadıkça harekete geçmemiştir. Başlı başına bu örnek bile “itaat” kavramının hem darbeyi kolaylaştırıcı, hem de önleyici özelliğini gösterir.

Askerî eğitim yoluyla devşirilen “Kemalizm” düşüncesinin askerî darbeleri tetikleyen etmenlerin başında geldiğini ileri süren Wick’in değerlendirmesi,<sup>38</sup> mülakatlar yoluyla sorgulanmıştır. Ç hariç, mülakat yapılanların tamamı “Kemalizm” düşüncesinin, askerî müdahalelerin üzerine temellendirilebileceği bir düşünce biçimi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, çoğu, eğer TSK’daki Atatürkçülük eğitimi, 1980 sonrası dönemde olduğu gibi, bir tür endoktrinasyon anlayışıyla yapılırsa, bilinçsiz bir Atatürk sevgisinin yaratılacağını, ancak bu eğitimin Atatürk’ün düşünce sisteminin ve devrimlerin felsefesinin derinliklerinin kavranmasına imkân vermeyeceğini de öne sürmüştür. Bu çerçevede, Atatürk’ün belirli bir tarih ve konjonktüre ilişkin çözümlenmeleri her dönem ve konjonktür için geçerli çözümlenmeler gibi gören anlayışların, darbeleri meşrulaştırmada bir araç gibi kullanılabileceğini de ifade etmişlerdir. Diğerlerinden farklı olarak Ç, sadece TSK’daki “Kemalizm” algısının değil, Cumhuriyet döneminin “Kemalizm” ile ilişkili biçimde kurulan bütün söylem ve pratiklerinin askerî darbelere dayanak sağladığını belirtmiştir.

Mülakatlarda askerler, siyasetin dışında kalmaları yönündeki telkinlerin, muhtemelen siyasetin “kirlî” bir şey gibi görülmesi nedeniyle, “siyaset-üstü” olma gibi bir kültürel kodla şifrelendiğini belirtmiştir. Esasen İsmail Safi’ye göre de, vatandaşların çoğunda, “siyaset” kavramını “güç” kavramıyla ilişkilendiren bir anlayış hâkimdir. Böyle olunca da “siyasetçi” kavramı, gücü ele geçirmek ve muhafaza etmek için her şeyi feda edenlere ve/veya gücü kurnazlık, dalavere gibi yöntemlerle ele geçirenlere atfedilen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Safi, Türk toplumunda oldukça yaygın olan, “siyaset” ve “siyasetçiler” karşısındaki

<sup>38</sup> Wick’e ait, “Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control” başlıklı yüksek lisans tezinde, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde profesyonelleşmenin sivil kontrol açısından fayda ve mahzurları konu edinilmiştir. Tez, demokratik kontrole mani en etkili unsur olarak TSK’da yerleşik “Kemalizm” algısını öne çıkarmıştır. Tezde profesyonelleşmenin, profesyonellik düzeyi bakımından dünyanın önde gelen orduları arasında yer alan TSK’nın demokratik kontrolü açısından bir engel oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Gregory J. Wick, Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control, MA Thesis, Naval Post Graduate School, Monterey, U.S.A, 2000, s. 1.

mesafeli ve şüpheli tavrı, “tipik bir muhafazakâr özellik” olarak tanımlamaktadır. Safi, bu mesafeli ve şüpheli duruşa hâkim olan kodun ise, siyasetin kirli olmasının yanı sıra, ayrıştırıcı bir kavram olarak görülmesinden kaynaklandığını değerlendirmektedir.<sup>39</sup> TSK’nın personeline yaptığı bu türden telkinlerin nedenini de, büyük ölçüde askerlerin, siyasetin kurumsal bütünleşmeyi bozucu bir etkisi olduğu yönündeki inanışlarıyla açıklayabilmek mümkündür. Askerlerdeki “siyaset” kavramına ilişkin olumsuz algının bir diğer muhtemel nedeni de, siyasetin “oy uğruna dengeleri aşırı gözeten ve yavaş işleyen bir yapı” olarak algılanmasıdır. Keza “siyaset” kavramının vatandaşın gözünde de “oy avcılığı” gibi görüldüğünü söylemek olanaklıdır.

Askerlerde, TSK’nın Avrupa’nın en güçlü ordusu olmasının, ABD’nin yanı sıra NATO aracılığıyla sağlandığı, ancak bu hususun güvenlik ihtiyaçlarımızı millî olma vasfından çıkararak zafiyete neden olduğu yönündeki kanaatler yaygın bulunmuştur. Ayrıca askerler, ABD’nin yabancı öğrencilere ilişkin eğitim sisteminin, doğrudan veya dolaylı biçimde, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini etkilediğini belirtmiştir. Askerlere göre, endoktrinasyon üzerine kurulan bu sistem, hiçbir şey yapmasa da, yaşam tarzı ve refah düzeyi yansıtmalarıyla askerlerde ABD’ye karşı bir hayranlık duyulmasına neden olmaktadır. Mülakat yapılan bir emekli general “Ataşelik yapmış generallerle madalya veriyorlar. Göğsünde başka bir devletin madalyasını taşımak onuru, tuhaf değil mi?” diyerek bu endoktrinasyonun farklı bir boyutuna dikkat çekmiştir.

### **Sonuç ve Değerlendirme**

Gerek çalışma konusu ile ilgili literatür taraması, gerekse de mülakat verileri yüksek rütbeli subayların algı ve bakış biçimlerinin askerî müdahaleler üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir. Bunun en belirgin örnekleri, mülakatlarda TSK’nın toplumsal yapımız içerisindeki yeri ile rol ve işlevleri ile ilgili olarak yöneltilen sorulara

---

<sup>39</sup> İsmail Safi, Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005, s. 126.

verilen cevaplarda kendini göstermektedir. Eski askerlerin sorularla ilgili değerlendirmelerinin, kurumsal yapısal ve yasal çerçevelerle değil, geleneksel Türk kültür kalıpları ve birbirleriyle oldukça benzeşen psikolojik algılamalar üzerine oturtulduğu görülmektedir. Keza, çalışma verileri, TSK'nın; zorunlu askerlik ve askerî eğitim dışında, yurttaş eğitimi, insanî yardım görevleri, meslek edindirme kursları, sağlık hizmeti, ulaştırma ve kurtarma hizmeti, doğal afetlerle mücadele, çevre bilinci geliştirme gibi işlevleri yoluyla sadece kendi personelinin değil, sivillerin de siyasi algı biçimlerine etki ettiğini göstermektedir. Bunun en belirgin örneği; mülakat yapılanların neredeyse tamamının, TSK'nın Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana halkla iç içe olmak ve hatta halkı eğitmek gibi bir fonksiyon ve sorumluluğu olduğuna dair yaygın inançlarıdır. Emekli askerler, TSK'nın toplumsal hizmete ilişkin ve halkın eğitimine yönelik rol ve işlevler üstlenmesinin nedenini, büyük ölçüde, Osmanlı'dan itibaren çağdaşlaşmaya dönük bilgileri ilk alan kurum ve halkın, ordu olması üzerinden gerekçelendirmektedirler. TSK'nın; okuma-yazma eğitimi, aile planlaması, aile içi şiddetin caydırılması, millî güvenlik dersleri, toplu yaşam kurallarının öğretilmesi gibi faaliyetlerle, sağlıklı bir toplum yaratılmasına da katkıda bulunduğu düşüncesi, mülakat yapılanların temel olumlama gerekçesi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun aksine, Türk sivil-asker ilişkileri konulu literatürde bu durum, yaygın biçimde, toplumu biçimlendirmeye matuf baskıcı ve tepeden inme bir pratik olarak değerlendirilmektedir.<sup>40</sup>

Sivil-asker ilişkilerinin asker tarafına ilişkin algı ve bakış biçimlerine mümkün olduğunca yer vermeyi amaçlayan çalışmanın mülakat verileri, Türkiye'de askerlerin kendilerini sivil örgütlenmelerden

---

<sup>40</sup> Ayşe G. Altınay, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave MacMillan, New York, 2004; İsmet Akça, *Militarizm, Kapitalizm ve Devlet: Türkiye'de Orduyu Yerli Yerine Koymak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, 2006; Ümit Cizre-Sakallıoğlu "Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004, ss. 135-163.

ayıran kimliğin ziyadesiyle farkında olduklarını göstermektedir. Ayrıca, dayanışma duygusu, güçlü bir silah arkadaşlığı bağı ve askerî eğitim ile sağlanacak grup bilincinin, doğru yönetilmediği ve denetlenmediği takdirde, siyasete tesir kabiliyeti olacağı askerlerce de kabul edilmektedir. Bu veriler, Türkiye’de silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin; toplumsal yapımıza sinmiş militarist-otoriter eğilimler üreten kültür kalıpları dikkate alındığında, askerî müdahale dinamiklerini tetikleyebileceğini işaret etmektedir. Bununla birlikte, başta askerî eğitim sistemi olmak üzere, TSK’nın toplumsal hizmete ilişkin ve halkın eğitime yönelik rol ve işlevlerini Avrupa’da yaygın demokratik gözetim standartlarıyla uyumlu hâle getirecek düzenlemeler yapılması gerektiği fikri üzerinde geniş çaplı bir uzlaşma olduğundan söz edilebilecektir. Ancak bu düzenlemeler yapılırken askerlerdeki güçlü itaat örüntüsünün kurulduğu yüz yılı aşkın deneyimin de bütünüyle yok edilmemesi özel önem arz etmektedir. Zira askerlerdeki askerî eğitim yoluyla sağlanan, güçlü itaat örüntüsünün, demokratik gözetime mani bir veçhesi olduğundan söz edilemeyeceği, tam da tersine, itaat örgütlenmelerinin, demokratik denetim mekanizmalarıyla desteklendiği takdirde, hem askerî gerekliliklere hem de demokratik sivil kontrole hizmet edebileceği hususu bu araştırmanın bir diğer kayda değer bulgusudur.

Mülakat sonuçları subayların siyasi rejime, siyasi otoriteye ve devlete itaat ve bağlılıklarını sağlayan çerçevenin, bağlı oldukları kültür kalıpları içerisinde geliştirdikleri algı biçimleri çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, subayların itaat çerçevesinin, yetiştirildikleri ortama bağlı biçimlendirilen kültür kalıpları üzerine değil, profesyonel sorumluluk duygusu üzerine çatılması ziyadesiyle önem kazanmaktadır. Ancak bu noktada, Feaver’ın ABD örneğinden istifadeyle Huntington’a yönelttiği, “askerî eğitim yoluyla pekiştirilen profesyonellik eşittir itaat hipotezi tutmadı”<sup>41</sup> şeklinde özetlenebilecek eleştirinin Türkiye özelinde ifade ettiği anlam da göz önünde bulundurulmalıdır.

<sup>41</sup> Peter D. Feaver, “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control”, *Armed Forces & Society*, 23, No. 2, 1996, ss. 149-178, s. 163.

Bu nedenle, profesyonelleşme meselesinin itaat ile ilişkisi, mutlak biçimde, Türk toplumunun ve askerinin özgün karakteristikleri çerçevesinde ele alınmalı ve TSK, bu çerçeve gözetilerek, siyasete itiraz eden bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır.

Narcis Serra'nın Felipe Augeora'dan aktardığına göre, “demokratik gözetim süreci iki farklı görevden oluşmaktadır. Bunlardan ilki; silahlı kuvvetlerin siyaset dışında tutulması, ikincisi ise; silahlı kuvvetler içerisindeki olası itirazların bertaraf edilmesidir.”<sup>42</sup> Bu iki aşamayı, basitçe, askerî darbe tehdidinin varlığı veya yokluğu açısından ayırtırmak yetersizdir. Askerler, siyasî otoriteyi demokratik anlamda meşru bir kurum olarak gördüklerinde, onun değişmez saydıkları temel prensipler dâhil, getirdiği değişimleri benimsemeye hazır olurlar. Esasen sadece askerler değil, Türk toplumunun bütünü; yürütülen hükûmet siyasalarını, ancak kendi demokrasi algılarıyla uyumlu olduğu ölçüde meşrulaştırabilmektedir.<sup>43</sup> Türk sivil-asker ilişkileri konulu müteakip çalışmaların, Augeora'nun sıraladığı birinci görev ölçüsünde, ikinci görevin gerektirdiği alanları da kapsayacak ve hatta vatandaşları da sürece dâhil edecek biçimde genişletilmesinde yarar görülmektedir. Linz “demokratik meşruiyet, sonuçta, belirli bir ülkede, zamanın belirli bir noktasında, kolektif amaçlar için başka hiçbir rejimin daha iyisini başaramayacağı inancına bağlıdır”<sup>44</sup> demektedir.

Türkiye'deki son dönem sivil-asker ilişkileri tartışmaları toplumun, TSK'nın rol ve işlevleri ile değerlerine bakış biçimini ve askerlerin değer yargılarını da içerecek şekilde genişletilmektedir. Esasen, ne sivillerdeki, ne de askerlerdeki yaygın değer sistemlerinin, verili özellikler göstermediği söylenebilir. Araştırma bulguları da,

---

<sup>42</sup> Felipe Augero, *Militares, Civiles y Democracia. La Espana Postfranquista en Perspectiva Comrada*, Alianza Editorial, Madrid, 1995, s. 33.

<sup>43</sup> Narcis Serra, *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 38-41.

<sup>44</sup> Juan Linz, *The Breakdown Of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, And Reequilibration*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978 s. 18.



zaman içerisinde, disiplinin belirleyici rolü, itaatın önemi, ast-üst ilişkileri de dâhil olmak üzere, TSK’ya özgü belirgin özelliklerin pek çoğunun değişmekte olduğunu işaret etmektedir. Haddizatında, zaman içerisinde; inisiyatifin korunması, moralin yüksek düzeyde tutulması, savaşın gerektirdiği teknik bilgi ve beceriye sahip olunması gibi hususların daha fazla öne çıkmaya başladığı hususu mülakat edilenlerin pek çoğunca da ifade edilmiştir. Dahası; askerî okul sistemi, zorunlu askerlik, vicdanî ret vb. hususlarda yeni ve farklı düzenlemeler yapılması da ihtimal dâhilindedir. Bu türden olası değişiklikler çerçevesinde, başta subayların kaynak yapısı ve eğitim sistemine bağlı olmak üzere, askerlerin algı biçimleri ve silahlı kuvvetlerin değer sistemleri de zaman içerisinde değişebilecektir. Bu durum, kuşkusuz, demokratik gözetimin doğasını da etkileyebilecek ve değiştirebilecektir.

Sivil-asker ilişkileri literatürde, askerlerin gündelik yaşama tesir etme hâli, büyük çoğunlukla, yaygın militarist kültür ile bu kültürün kurucusu ve taşıyıcısı olarak TSK’nın rol ve işlevleriyle açıklanmaktadır. Temel çözüm parametreleri ise, darbeleri caydıracak düzenlemeler üzerine inşa edilmektedir. Kuşkusuz Türk sivil-asker ilişkilerinin bugün içerisinde bulunduğu evrenin temel göstergeleri, tarafların bu yöndeki tahlillerini haklılaştıracak özelliklere sahiptir. Ancak, çalışma bulgularının, sivil-asker ilişkiler konulu literatüre ilave bazı katkılar sunabileceği değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, subayları kışlarında toplumsal hayattan soyutlanmış bir şekilde yaşayan monolitik kitleler olarak niteleyen ve TSK’yı da yekvücut biçimde darbeciliği gelenekselleştirmiş bir kurum olarak sabitleyen bakış biçimi üzerine kurulan, akademik analizlerin tadil edilmesi gerektiğini işaret eden bulgulardır. 15 Temmuz kalkışması da göstermiştir ki, silahlı kuvvetler çoğu, ama özellikle de TSK, kendi iç çekişmeleri, problemleri ve çalkantıları da dâhil, bütün kademeleriyle her yönden toplumla sıkı bir şekilde özdeşleşmiş ve bu nedenle toplumdaki, azınlıktakiler de dâhil, siyasi bakış biçimi farklılıklarını yansıtan özellikler göstermektedir. Bir diğeri ise; sivil-asker ilişkilerini siyasi otorite ile askerler arasında gerçekleşen stratejik biçimli bir ilişki olarak ele alan ve bu suretle vatandaşları kapsam dışında tutan anlayışların da eşit ölçüde yanlıtıcı olabileceğine işaret eden bulgulardır.

Gerek çalışma konusu ile ilgili literatür taraması, gerekse de mülakat verileri Türkiye’de silahlı kuvvetlerin eğitim ve kültür aracılığıyla yarattığı etkinin, toplumsal yapımıza sinmiş militarist-otoriteren eğilimler üreten kültür kalıpları dikkate alındığında, askerî müdahale dinamiklerini tetikleyebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, Avrupa’da yaygın demokratik sivil kontrol norm ve standartları ile uyumlu ilave gözden geçirme ve düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç vardır. Esasen mülakat yapılan askerlerin çoğunun da, sadece askerî eğitimin ve askerlerin siyasi kültürü etkilediği diğer alanların sivil siyasi otorite tarafından denetlenmesine imkân verecek düzenlemeler yapılması değil, sivil-asker ilişkilerinin bütünü Avrupa demokratik sivil kontrol norm ve standartları ile uyumlulaştırılması gerektiği düşüncesine iştirak ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, sivil-asker ilişkileri alanında yapılacak düzenlemelerin hedefi, kesinlikle, TSK’yı siyasi bir aktör gibi davranan özerk bir vesayet kurumu olmaktan çıkarmak ve onu kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde siyasi otoriteye bağlamak olmalıdır.

Ancak, unutulmamalıdır ki, silahlı kuvvetlerin “kurumsal özerklik” ile “siyasi özerklik” bağlamındaki davranışları farklılaşmaktadır. “Kurumsal özerklik” sadece silahlı kuvvetlerin değil, diğer bütün kurumların doğal gelişim süreçlerinin bir parçası olup, kurumun profesyonel çekirdeğini korumaya yönelik faydalı bir işlev görebilmektedir. Buna karşılık, “siyasi özerklik” sayesinde elde edilen güç ve yetki bağlamında ortaya çıkan saldırgan otorite silahlı kuvvetlerin siyasi karar verme süreçlerinde yer edinme eğilimini tetiklemektedir. 15 Temmuz darbe girişimini takiben Türk sivil-asker ilişkilerine ilişkin yasal ve kurumsal çerçeve, daha önce eşi ve benzerine rastlanmayan derecede geniş çaplı bir revizyona uğratılmıştır. Bu değişim çerçevesinde, TSK’nın kurumsal özerk yapısını derinden etkileyen kategorik değişim ve dönüşümler yapılmıştır. Ayrıca, başarısız darbe girişiminin gerek öncesinde, gerekse de sonrasında gerçekleştirilen tutuklamalar ve ihraçlarla TSK’nın personel sistemi ve subay kaynağı önemli ölçüde değiştirilmiştir.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası düzenlemelerinin, anlaşılır zorunluluklar nedeniyle, Janowitz ve ardıllarının ortaya koyduğu sosyolojik temelli liberal sivil-asker ilişkileri paradigmasının yaygın

norm ve prensiplerinin öngördüğü sivil-asker elit uzlaşısı yerine, Huntingtoncu kurumsal ayrımı hatırlatır bir biçimde siyasi otoritenin askerî otoriteyi kontrol etmesi hedefine yönelmiş olması ihtimal dâhilindedir. Esasen yapılan düzenlemelerin pek çoğunun yasal ve kurumsal manada Avrupa norm ve standartlarıyla uyumlu olduğu; ayrıca, TSK içerisinde dinsel, mezhepsel, etnik ve siyasi ayrışmaları bertaraf edecek bir temizlik yapılmasının zorunlu olduğu söylenebilecektir. Ancak istikrarlı bir sivil asker ilişki modelinin, orta ve uzun vadede, Avrupa ile ziyadesiyle farklılaşan kültür kalıplarını göz önünde bulundurulmasını ve demokratik meşruiyete ilişkin algıları pekiştirecek bir sivil-asker ve vatandaş uzlaşısını sağlamasını gerektireceği düşünülmektedir.

İçine kapanan, kendi içerisinde farklı bir grup bilinci geliştiren ve diyalog kapılarını kapatan bir silahlı kuvvetler yapısının, sivillerle askerler arasındaki uzlaşmazlıkları derinleştirme ve sivil-asker ilişkilerini sağlıklı bir yapıya dönüştürme potansiyeli vardır. Sağlıklı bir ilişki biçiminin yolu, askerler ile siviller arasındaki diyalog kanallarının genişletilmesinden geçmektedir. Keza, özü itibarıyla bir elit yönetimi olan demokratik yönetimlerde elitler arası anlaşmanın toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol oynadığı da bir gerçektir.

Sonuç olarak, gerek araştırma bulguları, gerekse de 15 Temmuz’daki toplumsal reaksiyon, vatandaşların demokrasiye ve demokratik gelişime olan inancını göstermektedir. En azından, bu yaygın demokrasi talebi bile, sivil-asker ilişkilerinin vatandaşın onaylayacağı diyalog, iş birliği, değer ve hedeflerin paylaşımına dayalı bir elitler uzlaşısı çerçevesinde kurulabilmesinin imkân dâhilinde olduğunu düşündürmektedir.

### Summary

This study aims at analyzing the interaction among the political culture, the military culture and civil-military relations, as well as the correlation between the influence created by the Turkish Armed Forces (TAF) through the military education/culture and the military interventions.

The study is designed as a qualitative research and descriptive in nature. The data were obtained primarily through literature analysis

based on secondary sources and interviews conducted by the author as a part of his PhD dissertation completed in 2013. It is composed of five sections following introduction and the methodology sections. It first examines the interaction of political culture and civil-military relations in general and the interaction of Ottoman-Turkish military education with civil-military relations in particular. It then covers the interview findings related to the effect that the army created through education and culture. These sections are followed by the analysis of those findings.

The political culture of any given society is the total of its members' values and attitudes with regard to political objects, as well as their beliefs and convictions about political symbols. Political cultures, political organizations, and political systems are closely interrelated. While political organizations reflect the political culture, political systems are shaped by the qualities and effectiveness of the political organizations. Military culture is shaped not only by the professional military education but also by the political culture.

As known, multitude of legal and institutional arrangements have been made, particularly in the framework of the European Union (EU) harmonization process initiated in the 2000s, in order to bring Turkish civil-military relations to European norms and standards and in order to prevent the military from intervening in politics. Despite all these arrangements, Turkey witnessed the bloodiest coup attempt of her political history on July 15, 2016 that was carried out by members of the Fetullahçı Terrorist Organization (FETO) infiltrated in the TAF. The failed coup attempt occurred at the time when all segments of Turkish society begin to believe that the military tutelage had closed and that the norms of civilian control had reached European level. A series of civil control arrangements were made in the period following the July 15 coup attempt.

Interviewees agree that there is a close connection between military education and civil-military relations. Professional military education is important in terms of having stable civil-military relations and politically controlling the military. The agreed that the military education can raise officers with similar thought patterns, however they did not accept the notion that it produces officers with pro-coup tendencies.

It has always been argued that the military education gives the military an autonomous role. In fact, “autonomy” is not a univocal word within the context of civil-military relations and the conduct of the militaries differs depending upon the degree of “institutional autonomy” and “political autonomy”. “Institutional autonomy” is the part of the natural development processes of not only for the militaries but also for all other institutions and it can serve as a useful function to preserve the professional core of the institution. On the contrary, “political autonomy” triggers the tendency to be the part of the political decision-making processes for the military. Following the July 15 coup attempt, the legal and institutional framework for Turkish civilian-military relations has been subjected to a wide-scale revision. Within this context, categorical changes and transformations have been made that deeply affect the institutional autonomy of the TAF. Moreover, both the personnel system and the officers' source of TAF have been changed considerably before and after the failed coup attempt. There is a definite need to transform the military into a more capable of handling security challenges, without becoming a threat to the civilian authority. In fact, the primary aim of democratic control of armed forces is to subordinate the military to the democratically elected political authority. However, democratic control of the military should also be treated with care.

Study concludes that the political culture, the military culture, and the military education may comprise the codes triggering the military interventions and there is a need to establish a democratic governance model convenient with the democratization demands of the Turkish society that is based on dialog, co-operation on shared values and objectives between the civilian and the military elites.

**Kaynakça**

**Kitaplar**

- AKYAZ, Doğan, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yay, İstanbul, 2002.
- AUGERO, Felipe, *Militares, Civiles y Democracia. La Espana Postfranquista en Perspectina Comprada*, Alianza Editorial, Madrid, 1995.
- ALTINAY, Ayşe G., *the Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave MacMillan, New York, 2004.
- BAYRAMOĞLU, Ali ve Ahmet İnel, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, ed. Abdullah Onay, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.
- DAWSON, Richard E ve Kenneth Prewitt, *Political Socialization*, Brown and Company, Boston, 1969.
- DUVERGER, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Çeviren: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004.
- FEAVER, Peter D., *Armed Servants: Agency*, Cambridge, Harvard University Press, 2003.
- FİDAN, Nurettin ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1997.
- GOODPASTER, Andrew J. ve Samuel P. Huntington, *Civil-Military Relations*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Nebraska Press, Washington D.C: 1977.
- GOLTZ, Colmar von der, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kaynak Eserler Serisi: 1, Çankırı, 2013.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Asker ve Devlet*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- HUNTINGTON, Samuel P. ve Jorge I. Dominguez, *Siyasal Gelişme*, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasî İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995.
- İLİN, Mikhail ve Martin E. Segal, *İnsan Nasıl İnsan Oldu?* Çeviren: Ahmet Zekeriya, Say Yayınları, İstanbul, 2001.
- JANOWITZ, Morris, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1971.
- KAMRAVA, Mehran, *Modern Middle East: A Political History since the First World War*, University of California Press, Ltd, London, England, 2005.

KARPAT Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş yayınları, İstanbul, 2010.

KUNT, Metin ve Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

LINZ, Juan, *The Breakdown Of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown, And Reequilibration*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978.

NORDLINGER, Eric A., *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1971.

ÖRS, Birsen, *Türkiye’de Askerî Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

RUSSELL, Bertrand, *Sorgulayan Denemeler*, Çeviren: Nermin Arık, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu Yayını, 7. Basım, Ankara, 1997.

SERRA, Narcis, *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Şahika Tokel, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

THOMPSON, William, *Explanation of the Military Coup*, University of Washington, Washington DC, 1972.

TURAN, İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.

#### **Makaleler ve Kitap Bölümleri**

AKŞİT, Bahattin vd., “A Comparison of Civil-Military Attitudes: The Case of Turkey”, Giuseppe Caforio (ed.) *Cultural Differences between the Military and Parent Society in Democratic Countries*, Elsevier, Amsterdam; 2007, ss. 325–331.

ALTHUSSER, Louis, “Ideology and Ideological State Apparatuses”, Louis Althusser, (ed.), *Lenin and Philosophy and other Essays*. Monthly Review Press, New York, 1971.

CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit “Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, ss. 135–163.

DEMİREL, Tanel, “2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim ile Statüko Arasında Türk Ordusu”, *SETA Analiz*, Sayı 18, 2010.

226

Güvenlik  
Stratejileri

Yıl: 14

Sayı: 28

FEAVER, Peter D., “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control”, *Armed Forces & Society*, 23, No. 2, 1996, ss. 149-178.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu”, *Türk Kültürü*, Sayı 22, 1964.

PION-BERLIN, David, “Military Autonomy and Emerging Democracies in South America”, *Comparative Politics*, 1992, Vol. 25, No. 1, ss. 83-102.

WELCH, Claude E. “Military Disengagements from Politics, Paradigms, Processes, Random Events”, *Armed Forces and Society*, 2000, 18, 3, ss. 323-342.

### Tezler

AKÇA, İsmet, Militarizm, Kapitalizm ve Devlet: Türkiye’de Orduyu Yerli Yerine Koymak, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Boğaziçi Üniversitesi, 2006.

GÜZELOĞLU, Efe, İmparatorluk Zabitinden Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016.

SAFİ, İsmail, Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2005.

WICK, Gregory J., Professionalism in the Turkish Military: Help or Hindrance to Civilian Control, MA Thesis, Naval Post Graduate School, Monterey, U.S.A, 2000.

ULUÇAKAR, Mustafa, Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ankara, 2013.

### Gazeteler

SABAH Gazetesi, *Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz*, 14.11.2012.

TSK Basın ve Halkla İlişkiler, “23 Temmuz 2012 tarihli ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Eğitim ve Öğretim Kurumlarında Verilen Eğitimler” başlıklı basın açıklaması; “Genelkurmay: Darbe Eğitimi Vermiyoruz” *Sabah*, 14.11.2012.



**İnternet kaynakları**

BAŞBUĞ İlker, **14 Nisan 2009 Tarihinde Harp Akademileri Komutanlığında Yaptığı Yıllık Değerlendirme konuşması**, 2009, <https://bianet.org/bianet/siyaset/113812-ilker-basbug-un-konusmasinin-tam-metni>, (23.11.2017).

JOO Rudolf, *The Democratic Control of Armed Forces*, 1995, <http://ftp.infoeuropa.euroid.pt/database/000000001-000005000/000002128.pdf>, (14.07.2018).